

Б.Ж. Еспенбетов¹, Д.А. Есетова²

^{1,2} С. Сейфуллин атындағы ҚазАТУ, Нұр-Сұлтан қ.

БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ТҮСТЕРДІҢ ҮЙЛЕСІМДІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

***Аңдатпа.** Бұл мақалада білім беру мекемелеріндегі интерьер түстерінің өзара үйлесімділігі дәріс алушылардың психикафизиологиялық жағдайына ықпалының шешімі қарастырылады. Мектепке дейінгі және мектеп жасындағы балалардың түстерді қабылдауындағы ерекшеліктері талданды. Балалар оқу орындарындағы интерьерлердің түстер шешімдеріне қысқаша сараптама жасалды.*

***Түйін сөздер:** түс, түстердің үйлесімділік ортасы, балалардың түстерді қабылдауындағы ерекшеліктері, білім беру мекемелеріндегі интерьер.*

Қазақстан Республикасы дамуының осы кезеңінде жоғары білікті мамандар даярлау үшін білім беру жүйесін жетілдіру қажеттігі туындады. Мұны несиелік білім беру жүйесі, қашықтықтан оқытуды енгізу, оқу процесіне әсер ету факторларын зерттеу және материалды игерудің тиімділігін арттыру сияқты көптеген жаңалықтар айтады. Оқу орындарында оқытудың тиімділігін арттыру қолайлы психологиялық жағдайсыз мүмкін емес, ол, ең алдымен, бөлменің дұрыс таңдалған дизайнымен жасалады.

Тақырыптың өзектілігі, ең алдымен, сәулет пен түс схемасы адамға әртүрлі әсер ететіндігімен байланысты. Адам күн сайын психологиялық сипаттағы ықтимал қауіпке, атап айтқанда, оптикалық агрессивті өрістерге тап болады. Бұл қоршаған ортаның мұндай сыртқы әсеріне бірінші болып жауап беретін жүйке және жүрек-тамыр жүйелері. Бірнеше рет әсер еткенде, бұл агрессивтілікті және нәтижесінде жүрек-тамыр ауруларын тудырады.

Кез келген оқу орнының басты міндеті – білімгерлерге қолайлы жағдай жасау. Қолданыстағы оқу орындарының көпшілігі бұл талапқа сәйкес келмейді, нәтижесінде студенттердің материалды игермеуі және білім алғысы келмеуі орын алады. Ресми мәліметтерге сәйкес, қолайсыз түсті климатпен байланысты жұмыс уақытының жоғалуы 10-20% құрайды. Демек, оқытудың тиімділігін арттыру бөлменің дұрыс таңдалған дизайнына байланысты қолайлы психологиялық жағдай жасау арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Барлық түс адамның көңіл күйіне, оның ойына, санасына, денсаулығына, тіпті толық ағзасына әсер етеді. Түстердің бірі адамдардың эмоциясының жайлы жағына әсер етеді, яғни олардың жұмысқа деген ынтасын арттырады, денсаулықтарын жақсартады, нерв жүйесін тыныштандырады, ал басқалары олардың психофизиологиялық жағдайына кері әсер етеді, еңбектегі өнімділіктерін кемітеді, ашуланшақтық пайда болады, тыныштығы бұзылады, жүйкесі жұқарып, меланхолия байқалады.

Түстер біздің кеңістікті қабылдауымызға да ықпал етеді. Бір бөлменің, оның ішіне берілген интерьерлік қалыптастырудың барысындағы түстердің әсерінен үлкен, болмаса кіші, кең немесе тар, жарық болмаса қараңғылау, ұзын

не қысқа болып өзгеретіні белгілі. Сондықтан да дизайнер кез келген интерьерді жобалау барысында түстерді дұрыс тандауы керек, бұл тандалған түстер жобаның жалпы концепциясына дұрыс енгізілуі тиіс, сонымен қатар, адамның психикасы мен денсаулығына да жақсы жағынан ықпал етуі қажет [1, 1366.].

Қоғамдық интерьерге қатысты түстерді таңдау мәселесі ерекше орын алады. Мысалы, ауруханалар ғимараттарында аурулардың ортасындағы түстер (төсек жабдықтары, дәрігерлер киімі, перделер, қабырғалар, еден, төбе) жасыл түс және оның білінер білінбес бояулары қолданылады. Бұл аурулардың қара түстен берілетін ауырлық, шаршау сияқты қысымға түспеуін, ал, керісінше, ашық түстердің жеңілдік, тыныштық, жанға жайлылық әкелері белгілі. Ашық түстер дертіне шипа, көзіне қуаныш әкеліп, өмірге деген құлшыныстарын арттырады. Қуанышқа толтырады, көңілдерін көтереді [2, 1196.].

Дизайнер интерьер жасалу барысында адамдардың жасына да мән беруі керек. Білім беру мекемелерінің интерьерін жобалауда өздерінің нақты ережелері бар, олардың бірі балалардың түстерді қабылдауының спецификасымен байланысты және түстердің психофизиологиялық жағдайына әсері. Бұны мектепке дейінгі педагогика өкілдері Фребель Ф., Монтессори М., Тихеева Е.И. жақсы білген, баланың түстерді қабылдау қабілеттіктеріне аса мән беріп, қадағалау қажеттілігін атап өткен, сонымен қатар, психологтар мен дәрігерлер де осы қағидаларға көңіл бөліп отырған. Педагог-ғалым Клавдия Ащеулова баланың бойындажас кезінен бастап қандай да бір түске деген қызығушылығы болатынын байқаған [3, 866.]. Мектепке дейінгі мекемелерді зертеуші институтының педагогтары мен психологтары А.В. Запорожец, А.П. Усова, Н.П. Сакулина балалардың түстерді қабылдау мәселесі бойынша жүргізген ғылыми жұмыстарын сараптау барысында белгілі болғаны ол балалардың түстерді қабылдауын дамыту – күрделі процесс, бұл жерде эталон қоғамымен даярланған негізгі түстерді қабылдауы жөнінде айтылып отыр (спектрдың жеті түрі, ақ және қара түстер). Кез келген түсті жеті түсті спектрдың біреуінің реңі деп анықтауға болады (қою қызыл), немесе олардың өзара араластыруының нәтижесі (сарғыш-жасыл), болмаса ақ пен қараның араластырылуы (сұр).

Барлық жоғарыда баяндалған тексерулердің негізінде түсінгеніміз, қоршаған ортада балаларбіріншіден нені көреді, соны қабылдайды – бұл, әрине, түс. Иә, дәл солай, түстердің өзара үйлесімділігі бар ортада баланың мінезі де жақсы қалыптасады, оның ағзасына ықпал етеді, рухани әлемін қамтиды, фантазиясын көтереді, дамытады, ақпараттарды жақсы қабылдауына әсер етеді, «өзіндік» түске деген мәдениетін қалыптастыруға бағыт береді. Педагогтар, ата-аналар, дизайнерлер тарапынан балалардың түстерден алатын білімділігіне мән бермегендігінен және балаларға жақсы жағынан ықпал етілмегендігінен осының салдарынан баланың оқуға деген ниетінің нашарлауы, бейнелеу өнерінен алшақ болуы, эмоциялық жағдайының төмендеуі, ағзаның ойлау жүйесі мен физикалық күш қуатының азаюына әкеліп соғады. Түс зертеушілерінің еңбектерінен байқағанымыз, жалпы

түстердің әсерінен адамдар шаршайды, жанының жадырауына кедергі болады, ағзаның жалпы жағдайын нашарлатуға мүмкіндіктері бар екенін түсінеміз [4,65б.]. Міне, осындай жағдайға жол бермеу үшін баланың қоршаған ортасын дұрыс жасақтау керек, яғни баланың уақытының басым бөлігі өтетін бөлмелердің мысалы, оқитын, шығармашылықпен және спортпен айналысатын орындарды дұрыс ұйымдастыру қажет. Баланы қоршаған ортаданың дұрыс жабдықталуы балаға қуаныш сезімін әкеледі, осындай ортада бала өзін еркін сезінеді.

Осылайша білім беру мекемелерінің интерьерлерін жобалауда дизайнерлер балалардың физиологиясы мен психологиясын өте жақсы білуі мен сезінуі керек.

Балалардың түстерді қабылдауы олардың психикалық процестерінің ағымымен, олардың ағзаларының ерекшеліктерімен, қыз бала, ұл бала деген айырмашылығымен тығыз байланысты. Балалар кішкентай кезінде төрт түрлі түсті ажырата алады (қызыл, көк, жасыл, сары), бірақ олардың реңін ойлана бермейді. Көзін ашып, айналасына қызыға қарайтын кезден ақ балалардың жарқыраған, әдемі, әр түсті заттарға қызығушылығы байқалады. Түрлі түсті, қанық түстер балалардың көңілін көтереді, эмоциясын жақсартады, ағзаның ойлау және физикалық жұмыс барысына оң ықпал етеді, әдемі затқа деген құлшынысын арттырады. Алайда балалардың дамуына түрлі-түсті жарқын түстер ғана емес, олардың әртүрлі реңдерінің де ықпалы қажет [5, 97б.].

Бала екі жасқа толар шағында көзбен әр заттың түсіне қарай ажырата алғанымен, олардың мүмкіндік реңіне назараударулары нашарлау болады.

3-4 жаста олардың түске деген көз қарастары тұрақты болмайды. Ол кезде олар заттың түріне емес, кескініне мән бере қарайды. Бала заттың түсіне егер, зат ашық, бояулары үйлескен, болмаса тартымды болса назар аударады. Бұл кезде балаларға басқа да заттардың түсімен, реңімен таныстырған дұрыс, олардың өсе келе мектепке дейінгі жастарында «заттық түс» сипаты қалыптасып қалмауы үшін (аспан – көк, шөп – жасыл, күн – сары). Қоршаған ортада негізгі түстер ғана белгілі болмау керек, қосымша түстерге де назар бөлу шарт (қызғылт, көгілдір, қызғылт сары т.б. немесе ахроматикалық түстер (сұр), бұлар баланың санасына қалыптаса береді. Болашақта балалар түстерді дұрыс ажыратып, айта білетін болады, заттарға дұрыс сипаттама бере алады.

Мектепке дейінгі жасқа келгенде бала сәби кездегі қалыптасқанмен енді түсті қабылдаудың әрекетіне ие болады. Ол негізгі түстерді қабылдайды, анағұрлым күрделілеу түстерді біліп, үйрене бастайды. Алайда, бала әр-түрлі реңнің қандай негізгі түске жататынын дұрыс ажырата алмайды. Мысалы, қызыл-сары рең баланы ойландырады, қиналады, қай негізгі түске қатысты екеніне басы қатады, мысалы, қызыл болмаса сары түс пе деп.

Мектепке дейінгі жаста балалар түстерге риза болады. Оларға түстер эстетикалық ләззәт береді. Бала бұл жаста қандай түстер оған ұнайды, қандай түс ұнамайды, қайсысы «әдемі», қайсысы «әдемі емес». Суретші В.С. Мухина балалардың мектепке дейінгі жастағы кездерінде «әдемі» деп қабылдайтындары ашық таза бояулар екенін сараптаған. Басымдылық сары, қызыл, қызыл-

сары және сары-жасыл түстерде екен. Балалардың көз қарасындағы «әдемі емес» түстер – олар күңгірт түстер (қара, қою көк, қара қоңыр).

Мектепке дейінгі жастағы балалар түстерді бір нәрсені жеткізу ба-рысында қолданады (ашық түстер оларға ұнайды, жақсы көреді). Балалардың осылайша түстерді қабылдау ерекшеліктерін есепке ала отырып, педагогтар мен дизайнерлер балаларды қоршаған ортаны ашық, әдемі, қанық түстермен байланыстырған жөн, сонымен қатар, әр түрлі заттардың үйлесімді түстерімен ыңғайластырып, жеңілдік, қуаныш, көңілділік, еркіндікті сезінетіндей жағдай жасауды жүзеге асырғандары дұрыс. Күңгірт түстерді қолданбау керек, олар балалардың психикасы мен эмоциялық жағдайына кері әсер береді.

Мектепте бастауыш жасында (6-10 жас) балалар анағұрлым белсенді, импульсивті болады, себебі ми қызметінің жетілуінен, аналитикалық сезіну қызметінің дамуынан, түстерді анықтауға қатысты процестері өзгереді. Мектепке барып, бастауыш сыныпта сабақ ала бастағанда ойын баласының төменгі мектеп оқушысы ретінде байқағанымызда, балада негізгі психикалық жаңадан құрастыру басталады. Бастауыш балалары қоршаған ортаны бөлшектеп, қызықтап қарап, қабылдай бастайды. Бұл кезеңде қабылдауды дамыту өте жақсы дамығанымен, алайда нақты емес және жанама түрде өтеді. Бастапқы нысандарды қабылдауда дифференциялық қателіктер мен нақты еместікке жол береді, яғни оқушылар қабылдау кезінде осындай сипаттама жасайды.

Бұл жастағы балалар түстерді дұрыс атап, оларды ажыратады, кескінін, заттың көлемін, олардың кеңістіктегі орнын анықтай алады. Алайда, ең негізгіні, мағыналыны қабылдамайды, яғни не ашық, не үйлесімді болып тұр басқаларының қасында соны таңдайды (түс, көлем, кескін). Түстерді қабылдауда реңдерді анық айыру мен түстерді дұрыс араластыруы нақты болады. Негізгі ерекшелік – қабылдаудағы ашық та анық эмоциялық көңілдің қабылдануы.

Балалықтан жасөспірімдік жасқа өткенде (11-14 жас) жасөспірімдерде өмірге деген құлшыныс пен ағзаның барлығында толық қайта құру процесі байқалады. Түстерді сезінулерінде анықтылықбіліне бастайды, кейде олар өте нәзіктік пен тереңдікте көрінсе, кейде өзінің жоғарғы талабымен таң қалдырады. Жасөспірімдерде аса жоғары ашуланшақтық та белгі береді. Олар қоршаған ортадан қабылдағандарын оқу материалдарымен бір ретке байланыстыра алмайды. Сондықтан да интерьерлерде оқушылардың назарына кері ықпал ететін түстерді қолданбау керек, олардың орнына ми жұмыстарын жақсартатын, оң эмоцияға шақыратын түстерді, жүйке жүйесін тыныштандыратын жайлы ортаны жасау қажет. Бұл жастағы балалар түстерді нақты қабылдайды, реңдерді анық табады.

Жоғарғы мектеп жасында (15-18 жас) оқушылар өзінің дұрыс екендігіне көз жеткізуге, өзінің жеке тұлға екендігін көрсетуге ұмтылады, болашақ туралы белсенді ой қозғайды. Өмірді қабылдауларында байқайтынымыз мақсатты бағытты ұстанулары, әр нәрсеге назар салулары, есіне сақтау қабілеттіліктерінің дамуы, бір бірімен өзара жоғарғы деңгейде

пікірлесулерінде және де түстер мен заттың кескіндерін еш қатесіз анық айтады.

Білім беру мекемелерінде интерьерлердің түстері бөлмелердің қызметтік бағытына орай таңдалады, жарықтық қалай түсіп тұрғанынан, сонымен қатар, балалардың жас айырмашылығына қарай. Бала бақшалардың қабырғаларының түстерін басым жағдайда пастельді түспен, ал перделер мен жиһаздардың түстерін ашық, қанық етіп бояйды. Жоғарғы топтағы белсенді балалар үшін ашық, жарқын, жылы жасыл түстер қолданылады, бұл түстер аса белсенді, энергиясы мол балаларды тыныштандырады. Негізгі жайлардың терезелері, балалардың ұзақ уақыт болатын орындары (ойын және ұйықтайтын бөлмелер) солтүстік, солтүстік батыс немесе солтүстік шығысқа шығатын болса, бұл жайларға жылы түстер қажет, себебі суық түстерден «суықтық» және «жат жер» сияқты жайсыз ықпал болады [6, 17 б].

Оқу мекемелерінде түстерді таңдау жайдың қызметтік тағайындалуына байланысты және оқушылардың жас ерекшеліктеріне орай таңдалады,

Оқу мекемесінің вестибюлінде, дәлізінде, баспалдақ орындарында суық түстер қолданылады (ашық көк, көгілдір, жасыл), бұл түстер сонымен қатар көздің дем алуына ықпал етеді, дем алыстарын жақсартады, жүрек қағыстарын тұрақтандырады, көп ойлау жұмысынан соң тыныштануларына септігін тигізеді. Вестибюльдің түстік гаммасына ашық, жылы акценттерді енгізеді (қабырғаны әдемілеу, ақпараттық стенддары, жазулар, суреттер және т.б.), бұл соншалықты салқындықпен ызғардан шығудың жолы.

Оқу мекемелерінің асханаларында жылы, ашық, шырынды түстер қолданылады (қызыл сары, қызыл, сары, жасыл), бұл рендер асқазанның жұмысын жақсартады, адамның қарнының ашқандығына әсер береді.

Ал, буфеттерде суық түстерді пайдаланады, «аш» адамдардың үлкен легінің болмауына жасалған, себебі буфетқызметкері оларға қызмет жасап үлгермейді. Спортзалдарды ашық, жылы рендермен жайластырған дұрыс (сары, қызыл сары) жасыл реңнің үйлесімін қоса жасаған дұрыс. Қызыл-сары түс балалардың жеңіл ғана киінген спорттық киімдерімен тұрғандарында белсенділік пен жылулық беріп тұрады. Ал жасыл түстер қобалжуларын басады, бұлшық еттерін нығайтады, құлаған жағдайда да ауырғанын жеңілдетеді. Сыныптағы қабырғаның түстері балалардың жасына байланысты: кіші бастауыш балаларына – сарғыш, крем түсті, ақшыл охра, персик түстері, олар үйдің атмосферасын береді, ойлау қызметтеріне жақсы әсер етеді; орта сынып оқушылары үшін – жасылтым-сары, ашық-жасыл; жоғарғы сынып оқушылары үшін – салқындау ашық түстер, жылыда қанық акценттерімен. Бұндай рендердің үйлесімділігі оқушылардың эмоциялық жағдайларын көтереді. Ал интерьердегі тек қана суық түстер көңіл күйдің түсуін және құлықсыздық жағдайға тартары белгілі. Оқу орындарындағы жиһаздардың түстері де қабырғаларымен контрастты болмауы керек, оқушылардың назарын аудармауы шарт. Мектеп тақтасының ең дұрыс таңдалынуы, оның жасыл түсте болуы, бұл түс көздің жүйкелік қысымын түсіреді, ағзаның де шаршағанын басады.

Жоғарыда баяндалғанның негізінде, мынандай шешім жасауға болады, қандай да бір білім беру мекемесінің интерьерін жобалау барысында дизайнер оқушылардың жасын есепке алуы керек, олардың психологиялық және психофизиологиялық ерекшеліктеріне мән беруі керек, адамдардың ашық және күңгірт түстерді қабылдауларындағы ерекшеліктерге мән берілуі тиіс, жобаланатын жайдың қызметтік бағытын білген дұрыс, жайға жарықтың түсу бағыттарын қарастырған жөн (терезелер қай жағынан қандай бағыттан жарық беретіндігіне). Қазіргі заманғы дизайнды теориялық түсінуде оны түс пен жарық ұғымдары, оларды басқару мәдениеті ретінде түсіну маңызды орын алады, онда негізгі тенденциялардың бірі қазіргі коммуникациялық процестерді қамтамасыз ететін стильдік бағыттардың мағынасын ұйымдастыру болып табылады. Сәндік жүйелер болып табылатын дәстүрлі мәдениетте қалыптасқан түс коэффициенттері дамып, өзгеріп, өзінің маңызды функцияларын сақтай отырып, қазіргі жаһандық мәдениеттің бір бөлігіне айналды. Түстің адам психологиясына әсерін талдау оқу орындарының түс шешімін қалыптастырудың жаңа аспектілерін анықтауға мүмкіндік берді. Мақаланың негізгі нәтижесі – оқу орнының ішкі кеңістігін құру кезінде түрлі-түсті шешімдерді қолдана отырып, жасалған тұжырымдамалық жүйе. Әзірленген жүйенің негізгі элементтері-колористикалық шешімнің анықталған негізгі графикалық элементтері, оның оқушылардың психофизиологиялық жағдайына әсері, сондай-ақ оларды практикалық қолдану принциптері қарастырылды. Білім беру мекемелерінде ішкі кеңістігін дамытуда колористік шешімдерді дұрыс қолданса, түстердің үйлесімдігін қалыптастыруды жетілдіретін болса, онда білім берудің де сапасы біршама артатыны сөссіз.

Әдебиеттер:

1. Буймистру Т.А. Колористика: цвет – ключ к красоте и гармонии. – М.: Изд-во «Ниола-Пресс», 2010. – 236 с.
2. Никуленкова Т.Т., Лавриненко Ю.И., Ястина Г.М. Проектирование предприятий общественного питания. – М.: «Колос», 2000. – 216 с.
3. Гилл Марта, Гармония цвета. Естественные цвета. – М.: АСТ: Астрель, 2006. – 108 с.
4. Иоханес Иттен, Искусство цвета. – М.: Издатель Д. Аронов, 2000. – 120 с.
5. Саттон Т., Вилен Б. Гармония цвета. Полное руководство по созданию цветовой комбинаций. – М.: АСТ: Астрель, 2004. – 215 с.
6. Байконырова А.Т. Системное окружение цветовой среды интерьера// «Вестник КазГАСА». – 2015. – № 3. – 243 с.

В статье рассматриваются вопросы влияния цветоколористического решения интерьера образовательного учреждения на психофизиологическое состояние обучающихся. Изучены особенности восприятия цвета детьми дошкольного и школьного возраста. Проведен краткий анализ цветового решения интерьеров детских учебных заведений.

Ключевые слова: цвет, цветоколористическая среда, особенности восприятия цвета детьми, цвет в интерьере образовательных учреждений.

The article deals with the influence of color-color solutions of the interior of an educational institution on the psychophysiological state of students. The peculiarities of color perception by preschool and school-age children are studied. A brief analysis of the color scheme of the interiors of children's educational institutions is carried out.

Key words: *color, color-coloristic environment, features of children's perception of color, color in the interior of educational institutions.*